

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.01>

УДК: 376.42

А.В.Бобер

annabober001@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9349-5388>

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ РОЗВИТКУ ОПИСОВОЇ ЛЕКСИКИ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглядаються критерії та рівні розвитку описової лексики в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. На основі теоретичного аналізу та практичного дослідження було розроблено дві групи критеріїв: когнітивно-змістові та експресивно-оцінні. Для кожної групи критеріїв визначено чотири рівні розвитку: початковий, середній, достатній та високий.

На основі розроблених критеріїв було проведено емпіричне дослідження рівня розвитку описової лексики молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. У дослідженні приймали участь 100 учнів віком 7-10 років.

Результати дослідження показали, що переважна більшість молодших школярів з інтелектуальними порушеннями (близько 75%) виявили такі рівні розвитку словника, як початковий та середній. Це підтверджує необхідність проведення спеціальної роботи, спрямованої на розвиток описової лексики у дітей даної категорії.

Ключові слова: описова лексика, молодші школярі з інтелектуальними порушеннями, критерії та рівні розвитку описової лексики

Постановка проблеми. Описова лексика відіграє важливу роль у мовленнєвому розвитку дітей. Вона дозволяє їм точно і повно передавати інформацію про навколишній світ, свої думки та почуття. Для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями розвиток описової лексики є особливо значущим, оскільки вони мають обмежені можливості для самостійного пізнання світу. Описова лексика допомагає їм краще розуміти оточуюче середовище і спілкуватися з іншими людьми.

Дослідження даної проблеми дозволить розкрити особливості розвитку описової лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, розробити критерії оцінки та визначити рівні. Поглибити теоретичні знання про особливості розвитку описової лексики. Створити діагностичний інструментарій для оцінки розвитку описової лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Крім того, результати дослідження можуть бути використані для розробки навчальних програм і методів навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Учні цієї категорії мають менший словниковий запас, ніж їхні однолітки без інтелектуальних порушень. Це обумовлено порушеннями пізнавальної діяльності, обмеженими можливостями пізнання світу та спілкування (С. Миронова, 2014).

Недостатня чіткість і повнота використання описової лексики. Діти з інтелектуальними порушеннями часто не вміють правильно використовувати описову лексику. Вони можуть використовувати загальні слова або не вміють описати об'єкти, явища, дії (В. Левицький, 2019).

Виявлено критерії (мотиваційний, когнітивно-змістовий, експресивно-оцінний), показники та схарактеризовано рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку (Н. Горбунова, 2011)

Незважаючи на значний обсяг досліджень, у цій галузі все ще існує ряд невирішених раніше аспектів. Одним з таких аспектів є відсутність єдиних критеріїв і рівнів розвитку описової лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Це ускладнює оцінку результатів розвитку описової лексики у дітей даної категорії та розробку ефективних корекційно-розвиткових занять.

Мета статті – визначити критерії та рівні розвитку описової лексики в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати наукову літературу з даної проблеми;

- розробити критерії оцінки розвитку описової лексики в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями;
- провести дослідження з метою визначення рівнів розвитку описової лексики у дітей даної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критерії оцінки розвитку описової лексики. На основі критеріїв оцінки розвитку словника, запропонованих Н. Горбуновою (2011) можна виділити такі критерії оцінки розвитку описової лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Когнітивно-змістовий критерій:

- точність слововживання – школяр використовує описову лексику в точному і відповідному контексту значенні;
- кількість і якість слів, які вживає учень у тематичних групах.

Експресивно-оцінний критерій:

- наявність у мовленні образних виразів, приказок, прислів'їв, експресивної лексики;
- взаємооцінка правильності вживання лексики іншими;
- самооцінка правильності вживання лексики.

Точність слововживання – це один з найважливіших критеріїв оцінки розвитку описової лексики. Учень, який правильно використовує описову лексику, здатен передавати інформацію про об'єкти, явища, дії.

Для оцінки точності слововживання можна використовувати такі показники:

- використання слів і словосполучень у відповідному значенні. Учень повинен використовувати слова і словосполучення в тому значенні, в якому вони використовуються в мові. Наприклад, він не повинен називати kota «собакою» або дерево «будинком».

- використання слів і словосполучень у відповідному контексті. Учень має використовувати слова і словосполучення в тому контексті, в якому вони є найбільш точними. Наприклад, він не повинен називати людину «веселою», якщо вона сумна.

Кількість і якість слів, які вживає учень у тематичних групах, є важливим показником розвитку описової лексики. Дитина, яка має широкий словниковий запас, здатна більш точно і повно описувати об'єкти, явища, дії.

Для оцінки кількості і якості слів, які вживає учень у тематичних групах, можна використовувати такі показники:

- кількість слів і словосполучень, які вживає учень у певній тематиці (він повинен знати достатню кількість слів і словосполучень для того, щоб описати об'єкти, явища, дії в певній тематиці. Наприклад, школяр, який описує тварин, повинен знати назви різних тварин, їх зовнішній вигляд, звички та поведінку);

- якість слів і словосполучень, у певній тематиці (учень повинен використовувати різні слова і словосполучення для того, щоб зробити свій опис більш точним і виразним. Наприклад, він повинен використовувати не тільки слово «великий», щоб описати розмір тварини, а також слова «високий», «товстий», «широкий» тощо).

Точність слововживання. Узагальнена шкала оцінки:

- 1 бал – учень не розуміє значення описової лексики;
- 2 бали – учень розуміє значення деяких простих описових слів і словосполучень;
- 3 бали – учень розуміє значення різноманітних описових слів і словосполучень;

Шкала оцінки якості слів:

- 1 бал – учень використовує прості, однозначні слова;
- 2 бали – використовує різноманітні слова, але не завжди точно;
- 3 бали – використовує різноманітні слова, які точно відповідають об'єкту, явищу, дії;

Експресивно-оцінний критерій оцінки розвитку описової лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дозволяє оцінити здатність дитини використовувати описову лексику для того, щоб зробити своє мовлення більш виразним і цікавим.

Показники експресивно-оцінного критерію.

Наявність у мовленні образних виразів, приказок, прислів'їв, експресивної лексики. Учень повинен знати і використовувати в мовленні образні вирази, приказки, прислів'я, експресивну лексику. Це дозволяє зробити опис більш яскравим і запам'ятовується.

Взаємооцінка правильності вживання лексики іншими. Учень має оцінювати правильність вживання лексики іншими людьми. Це дозволяє йому удосконалювати своє власне мовлення.

Самооцінка правильності вживання лексики. Учень повинен бути здатним оцінювати правильність вживання лексики самостійно. Це дозволяє йому контролювати свою мову і удосконалювати її.

Для оцінки експресивно-оцінного критерію:

- 1 бал – не використовує образних виразів, приказок, прислів'їв, експресивної лексики;
- 2 бали – використовує прості образні вирази, приказки, прислів'я, експресивну лексику;
- 3 бали – використовує різноманітні образні вирази, приказки, прислів'я, експресивну

лексику;

● Шкала взаємооцінки правильності вживання лексики іншими:

- 1 бал – труднощі оцінювання правильності вживання лексики іншими людьми;
- 2 бали – може оцінити правильність вживання лексики іншими людьми, але не завжди

правильно;

- 3 бали – може оцінити правильність вживання лексики іншими людьми правильно;

● Шкала оцінки самооцінки правильності вживання лексики:

- 1 бал – труднощі оцінювання власного мовлення;
- 2 бали – учень здатен оцінити власне мовлення, але не завжди правильно;
- 3 бали – учень здатен оцінити власне мовлення правильно;

Загальний бал експресивно-оцінного критерію визначається шляхом додавання балів за всіма показниками.

Рівні розвитку описової лексики.

На основі критеріїв оцінки розвитку описової лексики можна виділити чотири рівні.

Початковий рівень. Учень майже не розуміє значення описової лексики. У мовленні використовує прості, однозначні слова.

Середній рівень. Використовує загальні слова для опису об'єктів, явищ, дій. Опис є неповним і неконкретним.

Достатній рівень. Використовує більш конкретні слова для опису об'єктів, явищ, дій. Опис є більш повним і точним, але не завжди виразним.

Високий рівень розвитку описової лексики. Використовує різноманітні слова і словосполучення для опису об'єктів, явищ, дій. Опис є повним, точним і виразним.

Розглянемо більш детально рівні.

Початковий рівень.

Когнітивно-змістові критерії:

- труднощі розуміння значення описової лексики;
- труднощі визначення значення описових слів;
- труднощі використання описових слів в контексті.

Експресивно-оцінні критерії:

- не використовує образних виразів, приказок, прислів'їв, експресивної лексики;
- труднощі оцінювання власного мовлення.

Учень, який знаходиться на початковому рівні розвитку описової лексики, не може використовувати конкретні слова для опису зовнішності, розміру, поведінки тварини тощо.

Середній рівень.

Когнітивно-змістові критерії:

- починає розуміти значення описової лексики;
- може правильно використовувати описові слова в контексті, але іноді робить помилки;

Експресивно-оцінні критерії:

- використовує декілька завчених образних виразів, приказок та прислів'їв;
- може оцінити правильність вживання лексики, але не завжди правильно.

Учень, який знаходиться на середньому рівні розвитку описової лексики, може сказати про собаку: «Це велика тварина з чотирма лапами, хвостом і шерстю». Він все ще використовує деякі загальні слова, але він також починає використовувати більш конкретні слова, такі як «велика» і «шерсть».

Достатній рівень.

Когнітивно-змістові критерії:

- розуміє значення описової лексики;
- може визначити значення описових слів;
- може правильно використовувати описові слова в контексті.

Експресивно-оцінні критерії:

- у мовленні використовує образні вирази, прислів'я та приказки;
- з незначними труднощами оцінює правильність вживання лексики.

Наприклад, учень, який знаходиться на достатньому рівні розвитку описової лексики, може сказати про собаку: «Це велика, пухнаста собака з довгим хвостом». Він використовує більш конкретні слова, такі як «пухнаста» і «довгий», щоб описати собаку.

Високий рівень.

Когнітивно-змістові критерії:

- розуміє значення описової лексики;
- може визначити значення описових слів;
- може правильно використовувати описові слова в контексті.

Експресивно-оцінні критерії:

– у мовленні присутні різноманітні образні вирази, приказки, прислів'я, експресивну лексику;

- може оцінити правильність вживання лексики іншими людьми.

Школяр, який знаходиться на високому рівні розвитку описової лексики, може сказати про собаку: "Це велика, пухнаста собака з довгим, пухнастим хвостом. Вона має коричневу шерсть і чорні очі. Вона дуже ласкава і грайлива". Він використовує різноманітні слова і словосполучення, щоб описати собаку, і його опис є повним, точним і виразним.

Отже, кожен рівень розвитку описової лексики має свої особливості. Учні на початковому рівні мають обмежені знання описової лексики і не можуть використовувати її ефективно. Учні на середньому рівні починають розуміти значення описової лексики і можуть використовувати її в більш повному і точному вигляді. Учні на достатньому рівні володіють широким словниковим запасом описової лексики і можуть використовувати її в точному і виразному вигляді. Учні на високому рівні володіють майстерністю вживання описової лексики і можуть використовувати її для створення яскравих і виразних описів.

На основі цих критеріїв було проведено емпіричне дослідження рівня розвитку описової лексики молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Дослідження проводилося на базі спеціальної школи для дітей з інтелектуальними порушеннями та в інклюзивних класах загальноосвітніх шкіл. У дослідженні приймали участь 100 учнів віком 7-10 років.

Узагальнені кількісні результати констатувального експерименту подано в табл. 1.1.

Табл. 1.1.

Рівні розвитку описової лексики молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Рівні описової лексики	Когнітивно-змістовий критерій:	Експресивно-оцінний критерій:	Загальне значення
Високий	3	2	5
Достатній	7	4	11
Середній	32	15	47
Початковий	34	3	37

Проаналізуємо результати константувального експерименту. Високий рівень розвитку описової лексики продемонстрували 5% молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Достатній рівень зафіксовано в 11%. Середній рівень виявлено у 47% молодших школярів. Початковий рівень виявлено в 37% учнів. Отже, як свідчать результати константувального обстеження, переважна більшість молодших школярів з інтелектуальними порушеннями (близько 75%) виявили такі рівні розвитку словника, як початковий та середній, що підтверджує необхідність проведення спеціальної роботи, спрямованої на розвиток описової лексики.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Запропоновані критерії оцінки розвитку описової лексики у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями адаптовані відповідно до їх можливостей та дозволяють точно і повно визначити рівень розвитку описової лексики у дітей даної категорії.

Вони включають в себе як, так і когнітивно-змістові показники. Ці критерії дозволяють оцінити не тільки обсяг описової лексики, але і її якість.

Застосування запропонованих критеріїв оцінки розвитку описової лексики дозволить розробити ефективні корекційно-розвиткові заходи, спрямовані на розвиток описової лексики у дітей даної категорії.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження включають у себе такі напрямки. Вивчення впливу різних методів навчання на розвиток описової лексики у дітей з інтелектуальними порушеннями. Існують різні методи навчання описової лексики, і не всі вони однаково ефективні. Вивчення впливу різних методів навчання дозволить розробити більш ефективні програми корекції для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Розробка та апробація ефективних програм корекції розвитку описової лексики у дітей з інтелектуальними порушеннями, що дозволить допомогти дітям з інтелектуальними порушеннями розвинути описову лексику, необхідну для ефективного спілкування та навчання.

Список використаної літератури:

1. **Боряк О. В.** (2018). Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку теорія і практика. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2. **Горбунова Н. В.** (2011). Теорія та методика розвитку словника дітей старшого дошкільного віку (дис. ... д-ра пед. наук). РВНЗ "Крим. гуманіт. ун-т", Ялта. 3. **Левицький В. Е.** (2019). Збагачення лексичного запасу учнів молодших класів з порушеннями розумового розвитку зображувальними засобами на уроках мови та читання. *Актуальні питання корекційної освіти*, 12. 4. **Миронова С. П.** (2014). *Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

References:

1. Boryak O. V. (2018) *Diahnostyka, formuvannia y korektsiia movlennievoi diialnosti ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku molodshoho shkilnoho viku teoriia i praktyka*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 2. Horbunova N. V. (2011). *Teoriia ta metodyka rozvytku slovnyka ditei starshoho doshkilnoho viku (dys. ... d-ra ped. nauk)*. RVNZ "Krym. humanit. un-t", Yalta. 3. Levytskyi V. E. (2019). *Zbahachennia leksychnoho zapasu uchniv molodshykh klasiv z porushenniamy rozumovoho rozvytku zobrazhuvalnymy zasobamy na urokakh movy ta chytannia*. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity, 12. 4. Myronova S. P. (2014). *Metodyka korektsiinoi roboty pry porushenniakh piznavalnoi diialnosti*. Kam'ianets-Podilskyi: Kam'ianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka.

Bober Anna. Criteria and levels of development of descriptive vocabulary in primary school children with intellectual disabilities

The article examines the criteria and levels of descriptive vocabulary development in younger schoolchildren with intellectual disabilities. It is emphasized that children with intellectual disabilities are characterized by the following features of descriptive speech: the use of general, unambiguous words; incomplete and non-specific description of objects, phenomena, actions; difficulties in using figurative means of speech.

Based on theoretical analysis and practical research, two groups of criteria were developed: cognitive-content and expressive-evaluative. The following criteria are proposed to assess the development of descriptive vocabulary in younger schoolchildren with intellectual disabilities. Cognitive-content involves the assessment of the following indicators: understanding the meaning of descriptive vocabulary; use of descriptive vocabulary in the appropriate sense; use of descriptive vocabulary in the appropriate context. The expressive-evaluative criterion involves the evaluation of

the following indicators: the use of figurative expressions, sayings, proverbs, expressive vocabulary; mutual evaluation of the correctness of vocabulary use by others; self-assessment of the correctness of using one's own vocabulary.

Four levels of development are defined for each group of criteria: initial, medium, sufficient and high. At the elementary level, the student hardly understands the meaning of descriptive vocabulary. In speech, he uses simple, unambiguous words. Intermediate level - uses common words to describe objects, phenomena, actions. The description is incomplete and imprecise. At a sufficient level - uses more specific words to describe objects, phenomena, actions. The description is more complete and accurate, but not always expressive. A high level of descriptive vocabulary development - uses various words and phrases to describe objects, phenomena, and actions. The description is complete, accurate and expressive. Based on the developed criteria, an empirical study of the level of development of the descriptive vocabulary of younger schoolchildren with intellectual disabilities was conducted. 100 students aged 7-10 took part in the study. The results of the study showed that the vast majority of junior high school students with intellectual disabilities (about 75%) showed such levels of vocabulary development as primary and secondary. This confirms the need for special work aimed at the development of descriptive vocabulary in children of this category.

Keywords: descriptive vocabulary, primary school children with intellectual disabilities, criteria for development, levels of development

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2023.45.02>

УДК 616.8096-053.5:376.015.31-056.36

О.О.Гадецький

lksets@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2475-8946>

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ В СВІТОВОМУ ВИМІРІ

У статті розглядаються різні аспекти та підходи до розуміння пізнавальної діяльності молодших школярів з розладами аутистичного спектру. Дослідження пізнавальної діяльності молодших школярів з розладами аутистичного спектру є важливим аспектом для розуміння їхнього когнітивного розвитку і розробки ефективних методів навчання та підтримки. Для успішного розвитку цих дітей важливо враховувати їхні індивідуальні потреби та можливості. Це допомагає створити індивідуалізовані підходи до навчання та підтримки, сприяючи їхньому розвитку і досягненню успіху в навчанні та житті. Пізнавальна діяльність може бути важливим інструментом у створенні сприятливого навчального середовища для цих дітей.

Ключові слова: розлади аутистичного спектру, РАС, молодші школярі, пізнавальна діяльність, спеціалізовані програми та методи навчання.

Постановка проблеми. На ранніх періодах вивчення аутизм вважався чоловічою хворобою. Прив'язування розладу до статі довгий час ускладнювало діагностику дівчат з РАС. Достеменно відомо, що розлади аутистичного спектру впливають на хлопчиків і дівчаток у подібний спосіб, але існують деякі відмінності в проявах та діагностиці. Це може бути пов'язано з тим, що прояви РАС у дівчаток можуть бути менш очевидними. Недавні дослідження свідчать про те, що дівчатка можуть бути менше схильними до стереотипних симптомів, що призводить до недооцінки або неправильної діагностики у них.

Виклад матеріалу. Аутизм - це складний розлад, і багато дослідників присвятили свою кар'єру вивченню цієї проблеми. Саймон Барон-Коен є відомим дослідником аутизму та розробником концепції аутизму-спектру. Його роботи спрямовані на дослідження особливостей сприйняття та розуміння соціальної інтеракції в людей з аутизмом. Дослідження Франчески Хаппе спрямовані на розуміння когнітивних та нейробиологічних аспектів аутизму, включаючи розуміння та сприйняття емоцій. Катрін Лорд вивчає аспекти розвитку та раннього виявлення аутизму, її дослідження допомагають розуміти, яким чином можна вчасно діагностувати та втручатися у випадках аутизму. Дослідження Амі Урман фокусуються на мовленні та комунікації у дітей з аутизмом, вивчаючи методи та інтервенції, які можуть поліпшити комунікативні навички. Стефані Спек вивчає взаємодію між особливими дітьми та їх родинами, а також розробляє програми підтримки для сімей, які мають дітей з аутизмом.